

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Ansela, Maarit

Title: Mikä ohjaa henkilökohtaisten opintosuunnitelmien käyttöönottoa ja kehittämistä yliopistoissa? Makro- ja mikrotason odotushorisontteja

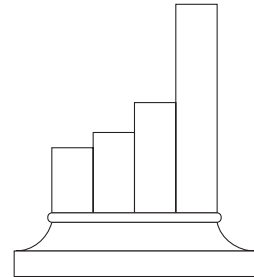
Year: 2006

Version:

Please cite the original version:

Ansela, M. (2006). Mikä ohjaa henkilökohtaisten opintosuunnitelmien käyttöönottoa ja kehittämistä yliopistoissa? Makro- ja mikrotason odotushorisontteja. In T. Aarrevaara, & J. Herranen (Eds.), *Mikä meitä ohjaa? Artikkelikokoelma Jyväskylässä 5.-6.9.2005 järjestetystä korkeakoulututkimuksen IX symposiumista*. (pp. 253-266). Koulutuksen tutkimuslaitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:951-39-2426-2>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Mikä ohjaa henkilökohtaisten opintosuunnitelmien käyttöönottoa ja kehittämistä yliopistoissa? Makro- ja mikrotason odotushorisontteja

Maarit Ansela

Henkilökohtaiset opintosuunnitelmat otetaan kaikissa suomalaisissa yliopistoissa käyttöön viimeistään vuonna 2006 osana Bolognan prosessin mukaista tutkinnon-uudistusta. Artikkelissa tarkastellaan hopsiin liitettyjä odotuksia siitä, mitä hopsilla voidaan saavuttaa. Nämä odotushorisontit pitkälti ohjaavat muutosta yliopistoissa eli hopsien laajamittaista käyttöönottoa ja kehittämistä. Analyysin kohteena on OPM:n julkaisemia työryhmämuistioita sekä selvityksiä ja yliopistojen toimijoiden kyselyvastauksia, joita tarkastellaan aikalaisnäkökulmista. Artikkelissa vertaillaan makro- ja mikrotason odotushorisonttien yhtäläisyyksiä ja eroja sekä haetaan vastausta kysymykseen, mikä hopsien kehittämistä yliopistoissa ohjaa.

Asiasanat: henkilökohtainen opintosuunnitelma, ohjaus, tutkintouudistus, Bolognan prosessi, korkeakoulupolitiikka, yliopistokoulutus, odotushorisontti, aikalaiskäsite

Johdanto

Suomen allekirjoittaman Bolognan sopimuksen tavoitteena on synnyttää yhteinen eurooppalainen korkeakoulutusalue, mutta jättää tilaa erilaisille kansallisille ratkaisuille. Henkilökohtaisten opintosuunnitelmien eli hopsien¹ käyt-

¹ Koska HOPS-lyhenteen sijasta hopsia käytetään jo melko yleisesti sanana, käytän ja taivutan sitä samalla tavoin kuin muitakin yleisnimiä.

töönotto onkin tutkintouudistuksen yksi suomalainen erityispiirre. Maamme yliopistot ovat sopineet ottavansa hopsit laajamittaisesti käyttöön viimeistään vuoden 2006 aikana.

Hopsien käyttöönottonnaminen perustuu sopimuksellisuuteen, joka kertoo osaltaan myös valtiovallan ja yliopiston ohjaussuhteen muuttumisesta. Suomessa yliopistoja on perinteisesti ohjattu korkeakoulupoliittisin keinoin tarkalla budjetti- ja säädosohjauksella. Viime vuosina on kuitenkin siirrytty usean Euroopan maan tyyliin tavoite- ja tulosjohtamiseen. Julkinen valta (makrotaso) asettaa yliopistoille tiettyjä tavoitteita, joita seurataan yhteistyössä, mutta varsinaiset toimeenpanopäätökset jäävät yliopistoille. (ks. esim. Lehikoinen 2005, 25.) Hopsin käyttöönotto on tavoite, jonka toimeenpano on yliopistoille sopimuksellinen velvoite, mutta yliopistojen toimijat (mikrotaso) ovat autonomisia päättämään, millaisia hopsin käytäntöjä he kehittävät.

Näistä lähtökohdista herää kysymys: mikä hopsien tavoitteellista kehittämistä ohjaa? Keskityn tarkastelemaan kysymystä hopsien käyttöönottoon liitettyjen odotuksien kautta. Käytän näistä odotuksista käsitettä *odotushorisontti* (*horizon of expectation*), jonka lainaan saksalaiselta historioitsijalta, Reinhart Koselleckilta² (ks. esim. 1985). Odotushorisontit tähtäävät tulevaisuuteen, mutta vaikuttavat nykyhetkessä ohjaten muutosta. Niiden toteutumista ei vielä nykyhetkessä varmuudella tiedetä, vaan niitä voidaan arvioida vasta kokemuksen (*space of experience*) kautta. Artikkelini tavoitteena on kuvata eritoten odotuksia, joita on esitetty ennen hopsien laajamittaista käyttöönottoa, toisin sanoen ennen uuden tutkintoasetuksen voimaantumista 1.8.2005. Lähestyn odotushorisontteja aikalaikäsitteinä³, joista teen vertailevaa aikalaisanalyysiä.

Millaiset odotushorisontit siis ohjaavat muutosta eli hopsien laajamittaista käyttöönottoa suomalaisissa yliopistoissa? Mitä yhtäältä makrotaso ja toisaalta mikrotaso odottavat hapseilla saavutettavan? Millaisia mahdollisesti yhteisiä tai vastaavasti eroavia piirteitä on julkisen vallan ja yliopistojen toimijoiden odotushorisonteista löydettävissä? Yliopistojen toimijat voivat kehittää hopsien käytäntöjä autonomisesti, mutta onko analysoitavassa aineistossa esimer-

² Koselleckin ajattelu edustaa postmodernia historiakäsitystä, jolloin olennaista on tiedostaa nykyhetken ilmiöitä ja (tulevaan) muutokseen vaikuttavia tekijöitä.

³ Ansela, Haapaniemi ja Voutilainen (2005) ovat myös kartoittaneet hopsiin liittyviä aikalaikäsitteitä, yliopisto-opiskelijan hopsin määrittelyä.

Mikä ohjaa henkilökohtaisten opintosuunnitelmien käyttöönottoa ja kehittämistä ...

kiksi viitteitä siitä, että makrotaso edelleenkin ohjaisi omilla odotushorisonteillaan käytännön kehittämistyötä. Teen näin ollen löydöksistäni joitakin johtopäätöksiä julkisen vallan ja yliopistojen välisestä ohjaussuhteesta.

Jätän kuitenkin kartoitukseni ulkopuolelle yliopistojen (mesotaso) visiot ja strategiset⁴ linjaukset hopsin tavoitteista, sillä en tarkastele hopsin käyttöönottoa organisaation muutosteorioiden viitekehyksessä (vrt. esim. Kezarin 2001 luokittelu Karjalaisen 2005 mukaan). Mikrotasolla yksittäisten hopsien kehittäjien odotukset saattavat luonnollisesti peilata yliopisto-organisaationkin näkemyksiä, mutta artikkelini aineistona olevassa kyselyssä vastaajia pyydettiin kirjaamaan omia odotuksiaan. Lisäksi mikrotasolla yksilöt ovat sosiaalisia toimijoita, joten heidän näkemyksensä voivat vaikuttaa muutokseen (tai muuttumattomuuteen) organisaation tasolla⁵.

Aineisto ja analyysi

Makrotason analyysikohteena on Opetusministeriön muutamia keskeisiä tutkintorakennemuutosten teemoihin liittyviä ja koulutuksen kehittämiseen tähtäviä virallisia asiakirjoja aikavälillä 1998–2004 (ks. OPM 15:1998, 39:2002, 27:2003, 28:2003 ja 6:2004). Hopsien käyttöönotosta ja sille asetetuista tavoitteista on kirjoitettu useissa erilaisissa julkaisuissa, työryhmämuistioissa ja selvityksissä.

Mikrotason toimijoiden käsityksiä on puolestaan tiedusteltu Walmiiksi Wiidessä Wuodessa (W5W) -tutkintouudistuksen tukihankkeen ensimmäisen toimintavuoden (2004) *Akateeminen hops ja sen ohjaaminen* -koulutuksen yhteydessä suoritetulla kyselyllä. Vastaajille (n=182) esitettiin avoin kysymys – mitä hopsien käytöllä voidaan saavuttaa? – johon heidän tuli listata omasta mielestään 4–5 tärkeintä asiaa. Kyselyssä vastaajia oli lähes kaikista Suomen yliopistoista, ja siinä oli edustettuina hallintohenkilökuntaa sekä tiedekunta- että laitostasolta ja opetushenkilökuntaa sekä muutamia opiskelijoita.

⁴ Karjalaisen (2005, 46) mukaan yliopisto-organisaatiossa muutosta koetetaan yleisimmin edistää teleologisen ajattelun viitekehyksessä eli laatimalla visioita, missioita ja strategioita.

⁵ Yliopisto-organisaation pedagogista muutosta ja toimijoiden roolia siinä on tarkastellut mm. Karjalainen 2005.

Tarkastelin aineistoa pääasiassa laadullisesti aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Luokittelin ensin kyselyaineiston, minkä jälkeen hyödynsin samoja luokkia asiakirja-aineiston sisältöjen analysointiin. Makrotason odotushorisontit hopsien käyttöönotosta olivat positiivisia, ja mikrotason vastaajistakin valtaosa (n=181 eli 99,5 % vastanneista) listasi positiivisiksi tulkittavia odotuksia. Luokittelu rajautui näin ollen molemmilla tasoilla hopsien käyttöönoton positiivisiin odotushorisontteihin eli odotuksiin siitä, että hopsien käytöllä saavutetaan tiettyjä hyötyjä.

Vertailen seuraavassa makro- ja mikrotason odotushorisontteja. Esitän ensin samankaltaiset löydökset, minkä jälkeen tarkastelen eroavaisuuksia makro- ja mikrotason odotushorisonttien välillä. Käsittelin mikrotason aineistoa osittain määrällisestikin, sillä luokittelin kyselyn vastauksia myös yksinkertaisella tutkimiehenkirjanpidolla. Nostan eniten mainintoja saaneet luokat esimerkeiksi tekstiin (mainintojen ~ lukumäärät suluissa).

Makro- ja mikrotason samansuuntaiset odotushorisontit

Julkisen vallan asiakirjojen lausumia ja yliopistojen toimijoiden vastauksia vertailtaessa löytyi useita samankaltaisiksi tulkittavia odotushorisontteja. Molempien tasojen käsityksiä kehittämistä näyttäisi ensinnäkin ohjaavan näkemys hopsista etupäässä yliopisto-opiskelijan opintojen edistymistä tukevana välineenä. Tällöin korostuvat muun muassa opiskelijan tavoitteet sekä tarpeet ja tutkinnon saavuttaminen, joka on opiskelijan suunnitelmallisen toiminnan tulosta.

Samankaltaisia näkökulmia oli havaittavissa makrotason asiakirjoissa, joissa esitettiin hopsin käytöstä olevan opiskelijalle seuraavia hyötyjä: hops *mahdollistaa yksilölliset opintopolut, tukee sitoutumista tehokkaaseen opiskeluun, jäsentää opintoja tehokkaammin* sekä sen avulla voidaan *määritellä tutkintoon kuuluvia opintoja etukäteen*. Myös mikrotasolta löytyi lähes samansisältöisiä odotuksia: hopsilla opiskelija saavuttaa *hyvin suunnitellut, aikataulutetut opinnot (100), omat opintopolut (60) sekä sitoutumista opiskeluun (60)*.

Lainauksista käy ilmi, että sekä makrotaso että hyvin monet mikrotason vastaajista mielsivät hopsista olevan hyötyä, kun sitä käytetään niin sanotun rajatun hopsin mukaisena välineenä. Hops on tuolloin kunkin opiskelijan oma suunnitelma, jonka avulla hän voi saavuttaa tutkinnon tehokkaammin. Raja-

tun hopsin käytöllä odotetaan siis sitä, että opiskelija laatii konkreettisen suunnitelman yliopisto-opinnoistansa sekä niiden etenemisestä ja tarvittavasta ajankäytöstä. Hyvän suunnitelman odotetaan myös edesauttavan opiskelijan sitoutumista opintoihin. Yllä olevat lainaukset henkivät niin ikään käsitystä siitä, että hopsien käyttö mahdollistaa opiskelijan “yksilölliset opintopolut” – yleinen, useimmiten rajattuun hopsiin liitetty kielikuva – eli kunkin opiskelijan henkilökohtaisten tavoitteiden ja tarpeiden mukaiset reitit tutkinnon suorittamiseksi. (Ansela, Haapaniemi ja Pirttimäki 2005, 14–15; ks. myös Ansela, Haapaniemi ja Voutilainen 2005.) Yliopistojen toimijoiden vastauksissa edellä kuvatut, rajatun hopsin mukaiset, luokat saivat lisäksi suurimman osan maininnoista, joten nämä odotushorisontit näyttäisivät ohjaavan mikrotason kehittämistyötä suhteessa eniten⁶.

Toinen aineistoissa näkyvä ja yhteiseksi määriteltävä odotushorisontti painottaa hopsia yliopisto-opiskelijan välineenä työelämänäkökulmasta. Odotukset hopsin työelämäkytköksistä eivät kuitenkaan näyttäneet ohjaavan kehittämistä kovin paljon kummallakaan tasolla. Työelämäsuuntautuneita odotushorisontteja tuli kuitenkin ilmi mikrotason kyselyaineistossa jossain määrin: *tulevaisuuden näkeminen/urasuunnittelu* (20), *työelämäkelpoisuuden tuottaminen* (15) sekä *työelämäkokeilut konkretisoituvat* (alle 5). Makrotason asiakirjoissa hops tunnuttiin puolestaan mielletävän yhdeksi tutkintojärjestelmän kehittämiseen liittyväksi välineeksi, jolla voidaan *tukea opiskelijan työelämä- ja tutkimusvalmiuksien kehittämistä*.

Varsinkin muutamat yliopistotoimijat mainitsivat siis odottavansa hopsin käytön edistävän ja tukevan opiskelijan valmiuksia työelämään, ammatilliseen kehittymiseen ja jopa tulevaisuuden ja/tai uran suunnitteluun. Tällaiset maininnat osoittavat, että osa kyselyyn vastanneista ajatteli niin sanotun avoimen hopsin käyttöönoton mukanaan tuomia hyötyjä. (Ks. Ansela, Haapaniemi ja Pirttimäki 2005; Ansela, Haapaniemi ja Voutilainen 2005). Nämä mikrotason toimijat näkivät näin ollen suoran yhteyden (avoimen) hopsin käyttämisen ja työelämähyödyn välillä. Makrotasolla ei sen sijaan ollut selväsanaista ja suoraa kytköstä, välillinen kylläkin, jolloin hops kytkettiin osaksi laajempaa tutkintorakennejärjestelmää ja sen kehittämistä.

⁶ Myös ennen vuotta 2005 mikrotason toimijoiden esittämät määritelmät yliopisto-opiskelijan hopsista olivat pääsääntöisesti ja suhteessa eniten rajatun hopsin mukaisia (ks. Ansela, Haapaniemi ja Voutilainen 2005).

Kolmas makro- ja mikrotasojen samansuuntainen odotushorisontti ei painota hopsia yksistään opiskelijan suunnitelmalla vaan myös välineenä, jonka käyttöönotto voi hyödyttää yliopisto-organisaatiota. Makrotasolla tällaisia odotuksia näkyi selvästi: hopsin käyttöönoton *lyhentää tutkintojen suoritusajankoja*, ja sillä voidaan *turvata opiskelun jatkuvuus työssäkäynnin lisääntyessä*. Samoin mikrotasolla kerrottiin odotettavan vastaavaa eli että hopsin käyttämisestä seuraa *nopeampi valmistuminen (35)* sekä *etenemisen seuranta (15)* on mahdollista.

Vaikka opiskelijakin epäilemättä hyötyy näiden odotushorisonttien toteutumisesta (opiskelijan intresseissä saattaa olla yhtä lailla vaikkapa nopeampi valmistuminen), yllä olevat sekä makrotason että mikrotason odotushorisontit ovat siis tulkittavissa yliopisto-organisaation tarpeidenkin näkökulmasta. Tuolloin huomio kiinnittyy opiskelijoiden opintojen edistymisen seurantaan, keskeyttämisten vähentämiseen – opiskelun saattaa keskeyttää tai ainakin viivästyttää muun muassa opiskelijan työssäkäynti – ja opintoaikojen lyhentämiseen tutkintotasolla. Nämä ovat myös tutkintorakenneuudistusprosessin aikana useaan otteeseen todettuja, yleisiä yliopistokoulutuksen kehittämisen tavoitteita (ks. esim. Ansela, Haapaniemi ja Pirttimäki 2005).

Yllä listatuista makrotason lainauksista on niin ikään luettavissa käsitys siitä, että yliopistot ovat samalla tehokkaita ja tuloksellisia, kun opiskelijat suorittavat suuremmista keskeytyksittä tutkinnon uusille tutkintorakenteille kaavailuissa määrärajoissa (perustutkinnot yleisimmin 3 + 2-mallilla). Myös mikrotasolla lyhentyneiden/nopeampien valmistumisaikojen eli tehokkaamman läpäisyn ja sen seurannan odotukset mainittiin sängen monta kertaa, joten yliopistojen toimijat tuntuivat pitävän tämän odotushorisontin toteutumista melko huomattavissa määrin tavoiteltavana.

Erot makro- ja mikrotason odotushorisonteissa

Samansuuntaisten odotushorisonttien lisäksi aineistosta löytyi myös muutamia eroavaisuuksia makro- ja mikrotason välillä. Yksi selvä ero löytyi siitä, millaista hyötyä hopsin käytöstä ajateltiin opiskelijalle olevan. Makro- ja mikrotaso erosivat avoimen hopsin mukaisissa odotushorisonteissaan, joita painotettiin hie- man eri tavoin.

Julkisissa asiakirjoissa mainittiin, että hopsilla voidaan *tukea opintojen etenemistä opiskelu- ja elämäntilanteiden muutoksissa* ja *tukea opintotuen käytön suunnitte-*

Mikä ohjaa henkilökohtaisten opintosuunnitelmien käyttöönottoa ja kehittämistä ...

lua. Nämä tähdentävät avoimen hopsin käyttöä siten, että henkilökohtainen opintosuunnitelma jäsentää opiskelijan elämäntilanteita ja toimeentulon suunnittelua. Hopsin kehittämistä ohjaa näin ollen ajattelu, jonka mukaan opiskelija tarvitsee suunnitelman ja tukea voidakseen sovittaa yhteen opiskelun ja muun elämän. (Ks. Ansela, Haapaniemi ja Voutilainen 2005, 97.) Kun opiskelija yhdistää onnistuneesti opiskelun ja muun elämänsä, hänen opintojensa odotetaan vastaavasti edistyvän tehokkaasti⁷.

Kun makrotason lausumat korostivat enemmänkin avoimen hopsin käytön hyötyjä opiskelun edellytyksien varmistamisen näkökulmasta, mikrotasolla huomio tarkentui opiskelijan oppimiseen ja kehittymiseen pedagogisessa mielessä. Muutamit kyselyyn vastanneet yliopistojen toimijat korostivat opiskelijan *oman kehittymisen* (10), *oman oppimisen reflektoinnin* (alle 10) sekä *oman ajattelun kehittämisen* (alle 10) merkitystä. Vastauksista käy ilmi, että nämä yliopistojen toimijat kiinnittivät huomiota opiskelun ytimeen: tutkintoon tähtäävän opiskelun tavoitteena ei ole ainoastaan suorittaminen vaan hyvä ja tehokas oppiminen.

Kuten toimijoiden vastauksista on luettavissa, hyvä oppiminen edellyttää muun muassa sitä, että opiskelija pohtii oppimaansa ja kytkee uutta tietoa aiempiin tietorakenteisiinsa. Avoimen hopsin eräs päämääritelmä onkin, että hops tukee opiskelijan ajattelun syvenemistä, oppimisen reflektointia sekä opitun kriittistä arviointia. (Ks. esim. Ansela, Haapaniemi ja Pirttimäki 2005, 15.) Kyselyvastauksissa oli kuitenkin tällaisia avoimen hopsin pedagogisia ulottuvuuksia painottavia odotushorisontteja huomattavasti vähemmän kuin edellisessä luvussa käsiteltyjä rajatun hopsin mukaisia ja tutkintojen suorittamista korostavia odotushorisontteja.

Toinen selkeä eroavaisuus makrotason ja mikrotason odotushorisonttien välillä löytyi niin ikään hopsin käytön hyödyistä pedagogisesta näkökulmasta tarkasteltuna. Tällä kertaa ei kuitenkaan ollut kyse niinkään opiskelijan oppimisesta vaan henkilökunnan tarpeista ja osaamisen kehittämisestä. Julkisen vallan asiakirjoissa ei ilmennyt tällaisia odotushorisontteja, joten hopsin kehittä-

⁷ Muutamissa tässä artikkelissa lainatuissa makrotason lausumissa toistuu ilmaisu *tebokas*: "tehokas opiskelu", "opintojen *tebokkaampi* jäsentäminen". Nämä tuntuvat alleviivaavan hopsia tutkintojen suorittamisen ja rajatun hopsin näkökulmasta. *Tebokkuus* tarkoittaa tuolloin muun muassa tehokkaampaa ajankäyttöä ja siten nopeampaa valmistumista. Avoimen hopsin määritelmässä *tebokas* sen sijaan tarkoittaa muun muassa syväoppimista ja kriittistä ajattelua.

tämistä ei makrotasolla näyttänyt ohjaavan odotukset henkilökunnan saamista hyödyistä tai yliopistojen opetus- ja ohjaustoiminnan kehittämisestä. Osa mikrotason toimijoista sen sijaan kaavaili, että hopsin käytön kautta on mahdollista saada *opetuksen/ohjauksen kehittämiseen tarpeellista tietoa* (12).

Nämä yliopistolaiset siis huomioivat hopsien roolin yhdessä yliopistojen tärkeimmistä perustehtävistä: opetuksessa ja ohjauksessa. Heidän mielessään näytti kangastelevan odotus, että hopsien avulla kerätään hyödyllistä tietoa pedagogisten käytäntöjen kehittämiseksi. Samalla toimijat itsekin voisivat saada palautetta oman opetus- ja ohjausosaamisensa edistämiseksi. Mikrotasolla kehittämistä tuntui näin ollen jossain määrin ohjaavan myös näkemys, että hopsit ja niiden ohjauksekäytännöt kytetään opetuksen jatkuvan kehittämisen ja laadun parantamisen prosesseihin (yliopistojen sisäinen laadunarviointi). Kehittämistiedon lisäksi hopsin käytön yhteydessä on mahdollista kerätä monenlaista laadullista tietoa niin opiskelijoilta kuin ohjaajilta. Hopsin käytännöt ja prosessit voidaan siten ajatella jopa osaksi organisaation laatujärjestelmää. (Ks. Ansela, Haapaniemi ja Pirttimäki 2005, 61–62.)

Viimeinen aineistosta havaittavissa oleva ero odotushorisonteissa liittyy hopsin yhteisöllisyyteen. Yhteisöllinen näkökulma ei tullut kuitenkaan esiin makrotason odotushorisonteissa, vaan julkiset asiakirjat tuntuivat korostavan hopsia enemmäksin yksittäisen opiskelijan henkilökohtaisen opintojen suunnittelun välineenä. Päinvastoin kuin makrotasolla, osa mikrotason toimijoista esitti yhteisöllisiä odotuksia hopsin käyttöönotolle: *kontakteja opiskelijan ja henkilökunnan välille* (15), *sosiaaliset ulottuvuudet, "kontakti ja kyhnytys"* (10), *opiskelijasta huolehtiminen, välittäminen* (alle 10).

Edellä olevat lainaukset viestivät mikrotason hopsien kehittämistä ohjaavan osittain odotukset niin sanotun akateemisen hopsin⁸ mukaisten tavoitteiden toteutumisesta. Muutamat yliopistojen henkilökunnan jäsenet siis painottivat hopsien käyttöönotolla ja käytännöllä olevan hyötyä siinä, että ne lujittavat koko yliopistoyhteisöä, ja opiskelijoiden sekä henkilökunnan välille syntyy toimivampi yhteys ("kontaktia ja kyhnytystä"). Tämä edistää opiskelijan sosiaa-

⁸ *Akateeminen hops* -käsite on sängen tuore. Tarve kyseisen käsitteen synnyttämiselle tuli yliopisto-opiskelijan hopsin määritelmää analysoivan artikkelin aineiston luokitteluvaiheessa, sillä aiemmat käsitteet ja kategoriat eivät riittäneet kuvaamaan kyselyaineistosta esiin nousseita yliopistolaisten antamia vastauksia. Ks. Ansela, Haapaniemi ja Voutilainen 2005, myös Ansela, Haapaniemi ja Pirttimäki 2005.

Mikä ohjaa henkilökohtaisten opintosuunnitelmien käyttöönottoa ja kehittämistä ...

listumista tai integroitumista laitos- ja opiskelukulttuuriin, minkä on todettu lisäävän opiskelijan sitoutumista ja motivoituneisuutta. (Ks. esim. Ansela, Haapaniemi ja Voutilainen 2005.)

Kyselyvastauksissa tuotiin myös esiin odotus, että hops toimii yliopistoyhteisössä psykososiaalisen tuen välineenä – niin ikään akateemisen hopsin käsitteeseen kytköksissä oleva odotushorisontti. Hopsin käytön ja sen ohjaamisen avulla odotetaan tuettavan opiskelijan henkistä hyvinvointia sekä opiskelun sosiaalisia ja emotionaalisia ulottuvuuksia. Sosioemotionaaliset prosessit ovat nimittäin hyvän oppimisen kannalta yhtä tärkeitä kuin tiedonrakentamisen prosessit, joita yliopisto-opiskelussa on perinteisemmin korostettu enemmän. (Ks. esim. Ansela, Haapaniemi ja Pirttimäki 2005, 17–18, Ansela, Haapaniemi ja Voutilainen 2005.) Implisiittisenä odotuksena tuntui olevan, että yliopistoihin kehittyisi hopsin käytön myötä kokonaisvaltaisempi ja nykyistä yhteisöllisempi toimintakulttuuri opiskelijoiden ja henkilökunnan välille.

Johtopäätökset

Olen tarkastellut artikkelissani yhden Bolognan prosessin ja tutkintouudistuksen mukanaan tuoman uudistuksen, hopsien laajamittaisen käyttöönoton, odotushorisontteja makro- ja mikrotasolla sekä vertaillut näiden kahden tason yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia. Odotushorisonttien analysoinnin ja vertailun kautta olen hakenut vastausta kysymykseen, mikä hopsien käyttöönottoa ja kehittämistä suomalaisissa yliopistoissa ohjaa.

Odotushorisontteja vertailllessani löysin muutamia samankaltaisuuksia makro- ja mikrotason välillä. Molemmilla tasoilla hopsin kehittämistä näytti ensinnäkin ohjaavan suurelta osin näkemys, että hops on etupäässä rajatun hopsin mukainen, opiskelijan henkilökohtaisten opintojen edistymistä tukeva väline. Tuolloin käytäntöjen kehittämistä ohjaa käsitys, että opiskelijat tekevät hopsissaan konkreettisen suunnitelman opinnoilleen, mikä puolestaan takaa yksilölliset, hyvin suunnittelut ja aikataulutetut opintopolut tutkintoihin. Molemmat tasot odottivat edellisen lisäksi opiskelijoiden saavan hopseilla hyötyä työelämävalmiuksien ja urasuunnittelunkin kehittymiselle. Nämä avoimen hopsin mukaiset odotushorisontit saivat kuitenkin aineistoissa vähemmän painoarvoa, joten ne mitä ilmeisimmin ohjaavat vain jossain määrin hopsien kehittämistä.

Mikrotason toimijoiden vastauksista löytyi rajatun hopsin suuntaisia odotushorisontteja suhteellisesti eniten, ja ne olivat hengeltään lähes identtisiä makrotason odotushorisonttien kanssa. Sama ilmiö oli havaittavissa varsinkin opintoaikojen lyhentymistä uumoilevissa odotuksissa (hyöty hopsin käytöstä erityisesti yliopisto-organisaatiolle). Eritoten nämä yhteneväiset löydökset tuntuvat viittaavan siihen, että makrotason odotushorisonteilla olisi vaikutusta mikrotason toimijoiden odotushorisontteihin.

On tosin huomattava, että mikrotason odotushorisontit ovat syntyneet osittain myös kokemuksien kautta, sillä osa vastaajista kertoi käyttäneensä hopsia tavalla tai toisella. Mikrotason toimijoiden odotukset ovat kuitenkin osittain sellaisiakin, joista ei vielä käytännössä ole saatu varmistusta ja jotka pohjautuvat teoreettisempiin näkemyksiin. Teoreettisia lähteitä voi toki olla useampia, mutta makrotason viralliset asiakirjat vaikuttavat epäilemättä ohjaavasti ajatteluun mikrotasolla. Tämä oletus sai siis vahvistusta kyselyaineiston valossa, sillä mikrotason eniten mainintoja saaneet odotushorisontit olivat hyvin samansisältöisiä kuin makrotasolla⁹. Näyttäisi siltä, että hopsin käyttöönotto ja kehittämistyö suomalaisissa yliopistoissa ohjautuu ainakin tietyiltä osin ylhäältä alas, makrotasolta mikrotasolle.

Yliopistojen tarkalla julkisen vallan ohjauksella on pitkät perinteet, jotka tuskin hetkessä unohtuvat. Hopsin käyttöönotto ja toimeenpano ovat kuitenkin yliopistojen itsensä päätettävissä eikä asiakirjoissa anneta suoranaisia ohjeita esimerkiksi siitä, millainen hopsin tulee olla. Makrotason virallisissa asiakirjoissa on silti tehty tavoitteellisia linjauksia hopsille sekä ilmaistu monenlaisia odotuksia, jotka tuntuisivat selvästikin ohjaavan yliopistojen toimijoiden hopsien kehittämistyötä. Vaikka ohjaussuhde määrittyy tätä nykyä tavoite- ja tulohajaukseksi, yliopistoissa saatetaan edelleen jopa kaivata ylemmän tahon ohjeistuksia käytännön toteutukseen. Voi näin ollen olla mahdollista, että asiakirjojen lausumia hopsista luetaan ja tulkitaan ikään kuin ne olisivat ohjeita toimeenpanolle.

Julkisen vallan asiakirjojen odotushorisontit lienevät kuitenkin teoreettisia, eivätkä ne välttämättä edes pohjaa hopsien käytöstä jo saatuihin kokemuksiin. Mikä sitten ohjaa makrotason näkemyksiä hopsien käyttöönotolle ja kehittä-

⁹ W5W-hankkeen keväällä 2005 suoritettu kysely (n=46) vahvistaa edelleen tätä näkemystä: mikrotason odotukset ja painotukset olivat tuossa kyselyssä samansuuntaisia ja -sisältöisiä kuin 2004.

Mikä ohjaa henkilökohtaisten opintosuunnitelmien käyttöönottoa ja kehittämistä ...

miselle? Näyttäisi siltä, että makrotason hopseihin kohdistamia odotuksia muovaisivat pitkälti ulkoa tulevat paineet. Hopsin käyttöönottoon latautuu epäilemättä paljon odotuksia Bolognan prosessista ja eurooppalaisen korkeakoulutusalueen yhtenäistämisyhtymästä, muun muassa opintoaikojen lyhentymisen suhteen.

Kuten aineistojen analyysissä ja vertailussa kävi ilmi, hopsin käyttämisen odotetaan lyhentävän tutkintojen suorittamisaikoja. Suomessahan yliopistotutkinnot ovat tunnetusti olleet keskimäärin pitempiketoisia kuin esimerkiksi monessa muussa Euroopan maassa. Hopsin käytöstä ei kuitenkaan ole yliopistotasolla laajamittaisesti kokemuksia, joten tämän odotushorisontin toteutumisesta ei voida varmuudella tietää. Keskeinen aprikoinnin aihe onkin, voidaanko hopsilla käytännössä lunastaa tällaisia suuremman mittakaavan odotuksia. Joitakin epävirallisia havaintoja muun muassa hopsien yhteyksistä yliopistojen tutkintoaikojen lyhenemiseen on kyllä tehty, mutta myönteiset tulokset eivät ole syntyneet pelkästään hopsin käyttämisestä¹⁰.

Makro- ja mikrotason yhteneväiset odotushorisontit antavat siis viitteitä päätellä, että mikrotason kehittämistyö ohjautuisi tietyssä määrin ylhäältä alas sekä ulkoapäin. Aineistoista löytyi kuitenkin myös eroavaisuuksia, joten niistä on tehtävä lisää johtopäätöksiä.

Toisin kuin mikrotaso, makrotaso ei huomioinut hopsien merkitystä opiskelijan oppimiselle eikä opetuksen ja ohjauksen pedagogiselle kehittämiselle. Lisäksi mikrotasolla mainittiin monia yhteisöllisyyttä korostavia odotushorisontteja (akateeminen hops yliopistoyhteisössä). Myös tämä näkökulma puuttui makrotason odotushorisonteista. Makrotason odotukset kohdistuivat sen sijaan eniten opiskelijoiden opintojen edellytyksien varmistamiseen sekä tutkintojen suorittamisen tehostamiseen, määrälliseen tehokkuuteen.

Yliopistojen toimijat ovat autonomisia kehittämään opetusta ja ohjausta ilman julkisen vallan tiukkaa ohjausta. Tämä tuntuikin peilautuvan jossain määrin mikrotason odotushorisonteissa, sillä kyselyaineistossa nousi esiin yliopistolais-

¹⁰ Oulun yliopiston historian laitoksella on tehty alustavia havaintoja opintoaikojen lyhenemisestä – kiitän lehtori Reija Satokangasta avusta. Satokankaan (2005) mukaan hopsin käyttöönoton lisäksi lyhenemistä selittävinä tekijöinä ovat ainakin seuraavat: 1) lukiosta tulevat opiskelijat osaavat jo suunnitella opintojaan eikä ”ero lukion ja yliopiston välillä ole enää niin dramaattinen kuin ennen”; 2) opintoja on kevennetty jo kauan ja niiden rakennetta selkiytetty; 3) opiskelua rahoitetaan rajallisesti; 4) hopsien ohjaajat uskovat hopsien tekoon, ja heidän taitonsa ovat vuosien varrella kehittyneet.

ten omia painotuksia¹¹. Hopseihin liitettiin jonkin verran odotuksia pedagogisten käytäntöjen ja yliopistoyhteisön toiminnan kehittämisen näkökulmista, kun taas virallisissa asiakirjoissa näistä ei ollut mainintaa. Mikrotasolla hopsin kehittämistyötä näyttäisi siis ohjaavan ainakin joiltakin osin myös toimijoiden omat kiinnostuksen kohteet ja tärkeinä pitämät asiat. Hopsien käyttöönotto ja kehittäminen on näin ollen osittain sisältäohjautuvaa.

Olisi ollut sängen omituista, mikäli kyselyaineistossa ei olisi ollut yhtään mainintaa hopseista pedagogisen kehittämisen tai yliopistoyhteisön toiminnan näkökulmasta. Laadukkaan opetuksen ja ohjauksen antaminen ja samalla kehittäminen on yksi yliopistojen autonomisista perustehtävistä, jota yliopistoyhteisössä toimivien ei pidä unohtaa. Hopsien kehittämistyön kuuluukin siis ohjautua enimmäkseen sisältäpäin kohti julkisen vallan kanssa yhdessä sovittua tavoitetta. Kyselyaineiston analyysistä kävi kuitenkin ilmi, että hopsien kehittäminen tuntuu ohjautuvan vähemmän sisältä kuin ulkoa ja ylhäältä. Pedagogisia näkökulmia painottavia, avoimen ja akateemisen hopsin mukaisia, odotushorisontteja oli mikrotasolla huomattavasti vähemmän kuin rajatun hopsin ja samalla makrotason kanssa samansuuntaisia odotushorisontteja.

Näyttäisi kaiken kaikkiaan siltä, että odotushorisontit sekä makrotasolla että mikrotasolla ovat varsin korkealla. Kehittämistä tuntuu ohjaavan väkevästi odotukset, että hopsien käyttöönotosta on yksinomaan hyötyä, etupäässä opiskelijalle. Liiallisen muutosmyönteisyyden vastapainoksi tarvitaan kriittisiä näkökulmia. Voisiko hopsin käytöstä olla odotettujen hyötyjen lisäksi haittaakin esimerkiksi opiskelijan tai yliopisto-organisaation näkökulmasta katsottuna? Ainakin hopsin käyttöönoton on joidenkin kentältä kantautuneiden viestien perusteella pelätty kontrolloivan ja syyllistävän opiskelijaa sekä kuormittavan henkilökuntaa ja lisäävän byrokratiaa. Kentällä on myös peräänkuulutettu esimerkiksi sellaisten kokemusten kuvauksia, joissa epäonnistuneet tai toimimattomat ratkaisut purettaisiin auki. Monenlaisille kokemusten¹² kartoituksille ja tutkimuksille on jo sosiaalista tilausta.

Kriittisyyttä tarvitaan eritoten, kun hopsien laajamittaista käyttöä ryhdytään jatkossa arvioimaan. Miten hopsien käytön kokemuksia kerätään, ja mit-

¹¹ W5W-hankkeen keväällä 2005 suoritettu kysely (n=46) vahvistaa edelleen myös tätä näkemystä: mikrotason odotukset ja painotukset olivat tuossa kyselyssä samansuuntaisia ja -sisältöisiä kuin 2004.

Mikä ohjaa henkilökohtaisten opintosuunnitelmien käyttöönottoa ja kehittämistä ...

kä ovat arviointikriteerit, joilla odotuksien toteutumista todennetaan ja perustellaan? Millaisia ovat käytännössä esimerkiksi sekä makro- että mikrotason odottamat yksilölliset opintopolut? Korostuvatko määrälliset vai laadulliset näkökulmat?

Tässä tullaankin hopsien laatuun. Suurimpia kysymyksiä edellisten ohella lienee, millaisia hopsien kehittämistyötä ohjaavia tekijöitä ovat laatu, laadun-arviointiprosessit sekä niiden yhteydet tulosohjaukseen. Millaisia hopsin ja sen ohjaamisen käytäntöjä arvostetaan ja palkitaan? Riittääkö se, että hops on josain muodossa käytössä, kunhan opintoajat lyhenevät ja opiskelijat kulkevat yksilöllisiä opintopolkujaan? Arvostetaanko sellaisia hopsin käytäntöjä, jotka todennetusti kehittävät oppimisen, pedagogiikan ja yliopiston yhteisöllisyyden laatua sekä opintojen työelämäkytköksiä? Tuleeko palkinto kenties sopeutumisesta johonkin mahdollisesti pikkuhiljaa muotoutuvaan vähimmäismuottiin hopsista vai palkitaanko erilaisia ratkaisuja? Kannustetaanko tulosohjauksella yhdenmukaisuutta vai moninaisuutta?

Lähteet

- Ansela, M., Haapaniemi, T. & Pirrtimäki, S. 2005. Yliopisto-opiskelijan hops: ohjaajan opas. Kuopion yliopisto. Oppimiskeskus Kevama.
- Ansela, M., Haapaniemi, T. & Voutilainen, U. 2005. Hops elää: yliopisto-opiskelijan henkilökohtaisen opintosuunnitelman määritelmiä. Teoksessa R. Jakku-Sihvonen (toim.) Uudenlaisia maistereita: kasvatustieteen koulutuksen kehittämislinjauja. Keuruu: PS-kustannus, 87–105.
- Karjalainen, A. 2005. Pedagoginen muutos yliopisto-organisaatiossa – idealismia vai ko realismia? Teoksessa R. Jakku-Sihvonen (toim.). Uudenlaisia maistereita: kasvatustieteen koulutuksen kehittämislinjauja. Keuruu: PS-kustannus, 43–54.
- Koselleck, R. 1985 (1979). *Futures past: on the semantics of historical time*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

¹² Yliopisto-opiskelijan hopsin kehittämisprosesseista ei ole julkaisuja juuri ilmestynyt, vaikka yksittäisiä käytäntöjä on ollutkin jonkin aikaa olemassa. W5W-hankkeen *Akateeminen hops ja sen ohjaaminen* ns. jatkopaketikoulutukseen lukuvuonna 2004–2005 osallistuneet yliopistolaiset ovat kuitenkin kehittäneet hopsia tiedekunta- ja laitostason kokeiluillaan. Näistä kokemuksista ilmestyy artikkelikokoelma alkuvuodesta 2006 (Kuopion yliopiston oppimiskeskuksen julkaisu). Artikkelikokoelma on näin ollen ensimmäisiä käytännönläheisiä julkaisuja, joita yliopisto-opiskelijan hopsien kehittämisprosesseista on kirjoitettu.

Maarit Ansela

- Lehikoinen, A. 2005. Eurooppalaiset koulutusmarkkinat akateemisen koulutuksen haasteena. Teoksessa R. Jaku-Sihvonen (toim.) Uudenlaisia maistereita: kasvatustieteiden koulutuksen kehittämislinjau. Keuruu: PS-kustannus, 21–42.
- OPM 1998. Opintojen etenemisen tehostaminen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 15:1998.
- OPM 2002. Yliopistojen kaksiportaisen tutkintorakenteen toimeenpano. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 39:2002.
- OPM 2003a. Korkeakoulujen opintoaikojen lyhentämisen toimeenpano-ohjelma. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 27:2003.
- OPM 2003b. Opintotukea ja opiskelijoiden opintososiaalista asemaa koskeva toimenpideohjelma. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 28:2003.
- OPM 2004. Koulutus ja tutkimus 2003–2008. Opetusministeriön julkaisuja 6:2004.
- Satokangas, R. 2005. Hops ja tutkintoaikojen lyheneminen? Henkilökohtainen sähköpostiviesti 22.8.2005. Oulun yliopisto. Historian laitos.